

ПОМИЛКИ У ЗАХИЩЕНИХ ДИСЕРТАЦІЯХ 2003-2006РР., АВТОРАМ ЯКИХ БУЛО ВІДМОВЛЕНО У ВИДАЧІ ДИПЛОМА

Єрмаков С.С., д.п.н., професор, проректор з наукової роботи

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. Аналізуються зауваження експертних рад ВАК України до захищених у 2003-2005рр. дисертацій, авторам яких було відмовлено у видачі диплома кандидата або доктора наук. Помилки класифіковано за основними етапами наукового дослідження. Наведено можливі напрямки, які дозволяють уникати помилок в дисертаціях та документах, що супроводжують її підготовку. Представлено порівняння змісту похибок в дисертаціях 1999-2001р.р. та 2003-2005р.р. Розглянуто проблеми, що пов'язані з публікацією результатів дослідження і діяльністю спеціалізованих фахових видань. Наведено можливості мережі Інтернет в рішенні проблем якості наукового дослідження та викладення і поширення його результатів.

Ключові слова: дисертація, етап, розділ, помилка, публікація, Інтернет.

Аннотация. **Єрмаков С.С. Ошибки в защищенных диссертациях 2003-2005г.г., авторам которых было отказано в выдаче диплома.**

Анализируются замечание экспертных советов ВАК Украины к защищенным в 2003-2005гг. диссертациям, авторам которых было отказано в выдаче диплома кандидата или доктора наук. Ошибки классифицированы по основным этапам научного исследования. Приведены возможные направления, которые позволяют избежать ошибок в диссертациях и документах, сопровождающих ее подготовку. Представлено сравнение содержания погрешностей в диссертациях 1999-2001гг. и 2003-2005гг. Рассмотрены проблемы, которые связаны с публикацией результатов исследования и деятельностью специализированных профессиональных изданий. Приведены возможности сети Интернет в решении проблем качества научного исследования, изложения и распространение его результатов.

Ключевые слова: диссертация, этап, раздел, ошибка, публикация, Интернет.
Annotation. *Yermakov. S.S. Errors in the protected dissertations 2003-2005y. to which authors it refused in output of the diploma.* Are parsed the remark of advisory councils VAK of Ukraine to protected in 2003-2005y. to dissertations to which authors it refused in output of the diploma of the candidate or the doctor of sciences. Errors are categorized on main stages of scientific research. Possible directions which allow to avoid errors in dissertations and documents are instanced. It represented comparison a contents of errors in dissertations 1999-2001y. and 2003-2005y. Problems which are connected to the publication of a findings of investigation and activity of specialized professional scientific collections and journals. Possibilities of the network the Internet in solution of problems of quality of scientific research, presentation and diffusion of his results are instanced.

Keywords: dissertation, stage, section, error, publication, Internet.

Вступ.Проведення наукового дослідження передбачає додержання певних правил і вимог до структури, змісту, методів, організації експерименту, аналізу літературних джерел та інше. Не менш важливим є і особистий доробок авторів дослідження у розвиток теми або спеціальності. Тобто, виконання певних вимог технології дослідження разом з особистими ідеями авторів повинно привести до виявлення нових знань або доповнення існуючих для конкретної галузі науки.

Розвиваючи ідею дослідження автор долає певні наукові бар'єри у вигляді окремих проблем, частину з яких можна уникнути, якщо провести аналіз помилок в інших дисертаціях. Але знайти помилки у завершених дослідженнях – це кропітка робота, яка потребує значного часу. Тому більшість дослідників аналізуючи стан проблеми спирається на автореферати і роботи, що опубліковані здобувачами вчених ступенів та відомими вченими, вважаючи їх такими, що абсолютно не мають або майже не містять грубих помилок. Підготовка дисертації побудована таким чином, що здобувачеві необхідно проходити декілька апробацій та експертиз, спочатку у вигляді публікацій, а потім і власне самої роботи. За такою схемою до виходу на захист, дисертація вже майже не повинна містити грубих помилок і неузгоджень. Одним з останніх випробувань є розгляд дисертації у спеціалізованій вченій раді. Зазвичай у публічному захисті можуть бути зазначені частка недоліків дисертації або зроблено зауваження щодо її

конкретних аспектів. У разі позитивного рішення ради, дисертація вважається захищеною і її чекає ще одна процедура – розгляд експертною радою ВАК України. Такий, на перший погляд, суворий порядок проходження дисертації повністю повинен відхилити роботи, які не є рівня кандидатської або докторської дисертації. Але практика показує, що для частини захищених дисертацій, ВАК відмовляє авторам у видачі диплома кандидата або доктора наук. Тому є сенс розглянути більш уважно основні причини відхилення дисертацій.

Серед засобів, які можуть запобігти помилкам у дисертації є уважне використання посібників, методичних рекомендацій та аналіз помилок в інших дисертаціях. Щодо наявності літератури з вирішення проблем підготовки і захисту дисертації, то вона є у достатній кількості у т.ч. і в електронному вигляді в мережі інтернет. Якщо до цього додати традиційні підходи – наявність наукового керівника, досвід і рівень освіти здобувача, технологію навчання в аспірантурі, то проблема помилок не повинна вставати.

Важливість підготовки дисертації засвідчена в рекомендаціях відділів аспірантури вищих навчальних закладів (ВНЗ). Наприклад, три національні ВНЗ на свої сайтах надають список літератури, яку рекомендують для аспірантів і пошукувачів вчених ступенів. Так, Запорізький національний технічний університет приводить список з 22 найменувань літератури, яка є в каталогах бібліотеки університету [6]. Національний університет «Львівська політехніка» надає список рекомендованої літератури з 8 найменувань [3]. Донецький національний технічний університет наводить список посилань з 16 найменувань [2]. Електронні публікації нормативного характеру приведено на сайтах ВАК України [5]. Частина з вищезазначених інформаційних ресурсів надає користувачам можливість копіювання матеріалів в електронному вигляді. Довідкову інформацію можна скопіювати на свій комп'ютер за адресою <http://nette.pisem.net/>. Сторінка містить 6 посилань, серед яких 4 – є офіційними виданнями ВАК України [1].

У більшості зазначених інформаційних ресурсів рекомендовано звертатись до методичних рекомендацій з питань уникнення помилок [7]. Це не єдине інформаційне джерело, що містить аналіз основних помилок у захищених дисертаціях, авторам яких було відмовлено у видачі диплома кандидата або доктора наук. ВАК України через свої видання [наприклад, Бюлетень Вищої атестаційної комісії України (БВУ)] розповсюджує інформацію про рішення експертних рад, у т.ч. і таких, що стосуються обґрунтування відмови у видачі дипломів. Слід зазначити, що здобувачі, які працюють в мережі Інтернет, можуть без перешкод скопіювати повнотекстові електронні версії інших видань через попередній пошук в www.google.com.ua, www.rambler.ru та інші.

Незважаючи на такий широкий спектр літератури з проблем підготовки дисертації, учасники атестаційного процесу все одно здійснюють помилки, сукупність яких іноді буває останньою у науковій кар'єрі здобувача і він не

отримусь жаданого диплома. Тому проблема пошуку напрямків уникнення помилок в підготовці дисертації залишається актуальною.

Робота виконана у відповідності до практичних завдань підготовки науково-педагогічних кадрів через аспірантури (докторантури) у вищому навчальному закладі.

Метою роботи є аналіз основних джерел інформації з різних напрямків підготовки дисертації та розробка рекомендацій щодо уникнення у ній помилок.

Результати роботи.

Джерелами інформації для аналізу помилок в захищених дисертаціях були офіційні видання ВАК України, листи з ВАК до спеціалізованих вчених рад, постанови і розпорядження ВАК та інших установ-учасників атестаційного процесу за період 2003-2005 років.

Серед помилок були вибрані такі, що їх можна об'єднати як найбільш типові для всіх спеціальностей. У свою чергу помилки було розділено на декілька напрямків. Першим з них є некваліфіковане або неухажне оформлення документація, що супроводжує технологію підготовки і захисту дисертації. Їх також можна розділити на дві частини: 1) первинна документація, яка відображає участь здобувача у наукових дослідженнях, супроводжує його навчання або стажування, та повинна бути у наявності після захисту дисертації у ВНЗ, кафедрах, установах; 2) документація, яка повинна супроводжувати процес від прийняття дисертації до ради і до її захисту.

Некваліфіковане або неухажне оформлення документації.

1) Первинна документація.

Серед прикладів помилок першої частини можна навести такі, як складання кандидатського іспиту зі спеціальності до отримання повної вищої освіти за спеціальністю (БВУ №6, 2003. – С.2); відсутність документальних даних про проведення досліджень на базі ВНЗ (БВУ №5, 2005. – С. 38); у документах і звітах науково-дослідних та методичних робіт кафедри, наукової частини ВНЗ, здобувач не значиться як співвиконавець (БВУ №5, 2005. – С. 38; БВУ №4, 2003. – С.35); не підтверджено участь здобувача у виконанні науково-дослідної роботи університету (БВУ №2, 2005. – С. 3). Мають місце випадки, коли в установі відсутні документи, що підтверджують факт проведення спільного засідання кафедр для апробації дисертаційної роботи (БВУ №4, 2003. – С.36) або навіть виконання здобувачем дисертаційної роботи (БВУ №10, 2004 – С.27) та експерименту (БВУ №5, 2005. – С. 38; БВУ №4, 2003. – С.35). Виходить таке протиріччя, коли здобувач зазначає в авторефераті та інших документах про участь у наукових програмах ВНЗ, кафедри та наголошує на проведенні експериментів і дослідження на базі ВНЗ і одночасно в установі не залишається ніяких відомостей про участь автора дисертації у науковій діяльності ВНЗ. Наприклад, у науково-дослідній частині ВНЗ виконуються держбюджетні наукові програми, за якими ВНЗ

звітує перед Міністерством і у цих звітах завжди приводяться списки виконавців даного проекту. Надалі це звіт передається у Київ до УкрІНТЕІ (<http://www.uin-tei.kiev.ua>) де він і зберігається. Тобто перевірити факт участі здобувача у виконанні НДР багато часу не потребує. Таким чином автор дисертації скоріше за все надає неправдиву інформацію про свою участь у науковому проекті. Таким же чином через наявність звітів і протоколів перевіряється участь автора у науковій роботі по зазначеній кафедрі.

2) Документація, яка повинна супроводжувати процес від прийняття дисертації до ради і до її захисту.

Серед прикладів помилок другої частини можна навести такі, як наявність двох статей у наукових фахових виданнях України і третьої, що надрукована в журналі але фактично є тезами науково-практичної конференції (БВУ №6, 2003. – С.2); недбале оформлення матеріалів атестаційних справ (БВУ №6, 2003. – С.2; БВУ №11, 2003. – С.34-35; БВУ №8, 2004. – С. 38); відсутність заяви з проханням прийняти дисертацію до розгляду та висновку установи, в якій виконувалась дисертаційна робота (БВУ №6, 2003. – С.2); порушення вимог про мінімальну кількість публікацій, коли з 3-х (або 20-ти для докторської) статей одна надрукована у журналі, який не входить до переліку фахових видань України (БВУ №6, 2003. – С.2). Фактично всі зазначені помилки виникають у більшості через недбалість або при прийомі дисертації до розгляду або при її подальшому розгляді. При прийомі дисертації до розгляду встановлено такі порушення, коли відсутнє підтвердження наявності повної вищої спеціальної освіти і здобувач не складав додаткового іспиту (БВУ №10, 2004 – С.29); зміст навчальної програми, зазначеної у додатку іноземного диплома відповідає українському навчальному плану освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» (БВУ №6, 2003. – С.40); диплом не є документом державного зразка, отже, не може засвідчувати наявність повної вищої освіти (БВУ №10, 2003. – С. 35). Цього можна було б уникнути. Є частка помилок, яка може не вплинути на рішення щодо видачі диплому, але яка супроводжує зазначену вище недбалість. Мова йде про порушення процедури захисту, яка відображається в документах. У таких випадках частіше відповідальність несе спеціалізована вчена рада. Основними помилками є такі, коли під час таємного голосування невикористані бюлетені не долучаються до конверта, в атестаційних справах зберігаються тільки використані під час голосування бюлетені (БВУ №6, 2003. – С.2); в атестаційній справі здобувача, текст стенограми засідання не збігається за змістом з фонограмою засідання (БВУ №6, 2003. – С.3; БВУ №10, 2004 – С.27; БВУ №7, 2003. – С.27); інформація в реєстраційній картці присутності членів спецради не збігається з інформацією в стенограмі засідання спецради під час захисту дисертації (БВУ №10, 2004 – С.29); на стенограмах засідання, облікових картках здобувачів (ф.13) та відомостях про офіційних опонентів немає підписів голови спеціалізованої вченої ради, вченого секретаря (БВУ №6, 2003. – С.3). До цього слід додати зауваження, які стосуються призначення офіційних опонентів (БВУ

№3, 2003. – С.32; БВУ №12, 2003. – С.32); прийому до розгляду дисертації, оформленої з порушенням вимог нормативних документів ВАК України (БВУ №7, 2003. – С.36); безвідповідальних та некваліфікованих підходів до проведення експертизи дисертацій (БВУ №4, 2003. – С.37; БВУ №11, 2004. – С.36; БВУ №2, 2003. – С.31) та інше.

Щодо санкцій ВАК при виявленні порушень атестаційного процесу, то у більшості випадків спеціалізована рада або керівник установи де вона діє отримують попередження (БВУ №7, 2006. – С. 22), у якому вказується на необхідність неухильного дотримання вимог нормативних документів ВАК України (БВУ №6, 2003. – С.3; БВУ №10, 2003. – С. 34); вказується вченому секретарю спеціалізованої вченої ради на необхідність дотримання вимог нормативних документів ВАК України при атестації наукових і науково-педагогічних кадрів та попереджається, що в разі виявлення повторних порушень його буде звільнено від обов'язків вченого секретаря (БВУ №8, 2004. – С. 38; БВУ №7, 2006. – С. 22). Такі попередження можуть стати перепоною при подачі до ВАК клопотання про продовження (відкриття) повноважень ради на наступний термін або закриття ради і навіть припинення захистів зі спеціальності (БВУ №7, 2006. – С. 22). Приблизно до 30% від всіх зауважень стосуються саме діяльності ВНЗ та спеціалізованої ради. Попередження мають різний характер (рис. 1). Найбільше попереджень отримують офіційні опоненти – 21%, голова спеціалізованої ради – 17%; науковий керівник – 16%; доктор наук, що підписав відзив провідної установи – 14%; вчений секретар – 10%.

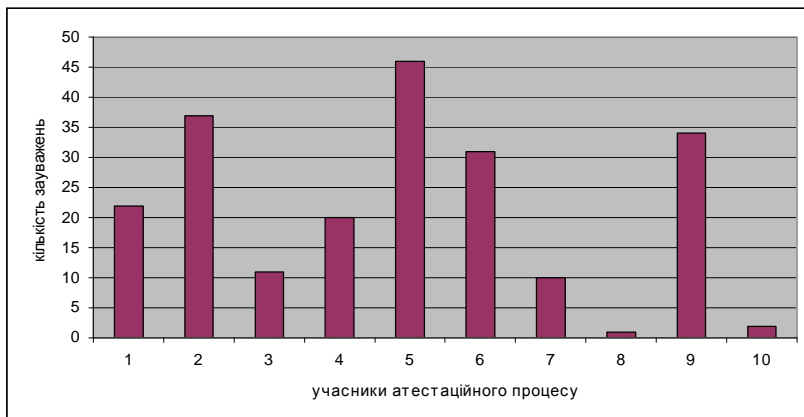

Рис. 1. Кількість попереджень учасникам атестаційного процесу.

Умовні позначки: 1 - вчений секретар; 2 - голова спеціалізованої ради; 3 - спеціалізована рада; 4 - члени експертної комісії спеціалізованої ради; 5 - офіційні опоненти; 6 - доктор наук, що підписав відзив провідної установи; 7 - керівник провідної установи; 8 - керівник установи, де діє рада; 9 - науковий керівник, консультант; 10 - припинена діяльність ради.

Таким чином має місце певна процедура затвердження захищеної дисертації і будь-які відхилення від існуючих нормативних вимог і положень, що супроводжують процес підготовки дисертації та її захист, можуть мати негативний відтінок або бути останніми у науковій кар'єрі здобувача. Тому є гостра необхідність в ознайомленні з основними зауваженнями щодо захищених дисертацій. Є сенс розглянути їх по розділах роботи, етапах дослідження та експертизи дисертації більш докладно.

Тема, мета, предмет, об'єкт, гіпотеза дослідження і постановка завдання. Важливим стратегічним напрямком на початку роботи над дисертацією є вибір теми, мети, предмету, об'єкту, гіпотези дослідження і постановка завдання. До цього ланцюга ознак дисертації слід додати і висновки. В сукупності і об'єднанні така схема ще на початку роботи над дисертацією повинна бути продуманою і добре обгрунтованою, бо саме від неї залежить ефективність дослідження і кінцева мета - позитивне рішення про видачу диплома. Кожна конкретна спеціальність має свої пріоритети і напрямки дослідження, які фахівці вважають перспективними. Тому зауваження експертів стосуються суто професійних складових дисертації. Серед зауважень загального характеру можна виділити такі, коли автор нечітко визначає теоретичні засади дослідження (БВУ №4, 2005. – С. 35); формулювання теми дисертаційної роботи, спосіб її висвітлення, а також теоретичний та методико-процедурний апарат викликають серйозні сумніви у професіоналізмі автора (БВУ №6, 2003. – С.35); некоректне формулювання теми (БВУ №2, 2003. – С.36; БВУ №3, 2003. – С.31; БВУ №12, 2003. – С.31); тема дослідження не відповідає його змісту (БВУ №2, 2003. – С.30; БВУ №1, 2003. – С.35; БВУ №3, 2004. – С.27; БВУ №12, 2003. – С.31; БВУ №11, 2004. – С.33); непереконливим і дуже поверховим є обгрунтування актуальності теми дослідження (БВУ №1, 2003. – С.32); не обгрунтовано тему роботи (БВУ №2, 2003. – С.39); розпливчаті, часом узагалі незрозумілі формулювання завдань (БВУ №3, 2004. – С.29); невдало сформульовано мету та завдання досліджень (БВУ №2, 2003. – С.39); мета і завдання роботи не досягнуті, не відповідають основним науковим результатам і висновкам дисертації (БВУ №11, 2003. – С.24); мета дисертаційної роботи сформульована не коректно (БВУ №3, 2004. – С.29; БВУ №11, 2003. – С.33); мета роботи не реалізована та не узгоджена ні в завданнях, ні в новизні (БВУ №1, 2004. – С.34; БВУ №6, 2004. – С.37); назва, мета і завдання дисертаційної роботи не відповідають її змісту (БВУ №6, 2004. – С.36).

Щодо зауважень до предмету та об'єкту дослідження, то вони викладені як відсутність їх формулювання та не визначення у дисертації й авторефераті (БВУ №3, 2004. – С.23; БВУ №7, 2003. – С.26; БВУ №11, 2003. – С.34); неправильне формулювання (БВУ №2, 2003. – С.30; БВУ №3, 2004. – С.29); їх обрання зовсім не збігається з подальшим фактичним матеріалом (БВУ №2, 2003. – С.35). Окрім цього є зауваження, коли реальний предмет дослідження

відрізняється від заявленого (БВУ №7, 2004. – С. 30); твердження автора про дослідження елементів об'єкту не відповідає дійсності (БВУ №1, 2003. – С.35); об'єкт, предмет, мета дослідження сформульовані настільки загальною, що важко зрозуміти, що конкретно досліджується дисертантом (БВУ №2, 2005. – С. 38); гіпотеза є набором загальновідомих висловів (БВУ №2, 2005. – С. 38); відсутність теоретичних положень, які дають змогу оцінити механізми діяльності об'єкту дослідження (БВУ №1, 2003. – С.33).

Окремо слід зазначити про зауваження щодо наукової новизни. Зміст зауважень має такий характер: видається сумнівною наукова новизна дослідження, оскільки зазначені явища широко відомі (БВУ №1, 2003. – С.34); більшість положень, які, на думку автора, засвідчують наукову новизну роботи, такими насправді не є (БВУ №4, 2005. – С. 36); викладена автором наукова новизна містить низку положень, які є загальновідомими, а деякі з них можна вважати звичайними розрахунками (БВУ №5, 2003. – С.37-38; БВУ №10, 2006. – С.28); робота не має теоретичної та наукової новизни (БВУ №3, 2004. – С.31); твердження про новизну дослідження не обґрунтоване, оскільки автор не звертається до аналогічних дисертацій та публікацій інших авторів (БВУ №11, 2003. – С.26); задекларовані як наукова новизна закономірності були вперше опубліковані раніше років на десять іншими дослідниками і не є новими (БВУ №2, 2003. – С.34); наукова новизна не підтверджується результатами досліджень (БВУ №2, 2003. – С.31; БВУ №7, 2003. – С.31); формулювання наукової новизни роботи не містить конкретних наукових результатів, а є лише декларацією про створення наукових основ предмету дослідження (БВУ №5, 2003. – С.36; БВУ №5, 2003. – С.37); отримані дані не можуть оцінюватися як одержання нової наукової інформації (БВУ №7, 2003. – С.32); у розділі, де мала йти мова про наукову новизну, чітко не виділено (як належить), що вперше одержано, що вдосконалено і що набуло подальшого розвитку (БВУ №2, 2003. – С.36); не наведено переконливих даних стосовно нового вирішення актуального завдання (БВУ №3, 2004. – С.29); здобувач не отримав нових наукових і практичних результатів, що мають суттєве значення для розв'язання проблем (БВУ №2, 2003. – С.34); низький рівень наукової значущості та новизни одержаних результатів, більшість із яких або не відзначається науковою новизною, або не досить обґрунтована (БВУ №8, 2004. – С. 38).

Методи дослідження. До вирішення завдань роботи здобувач залучає методи дослідження. Їх вибір залежить він складності завдання, мети роботи та іншого. Серед зауважень стосовно використання методів дослідження необхідно виділити такі, коли не використовуються сучасні методи оптимізації (БВУ №1, 2003. – С.34); викликають сумнів актуальність і значущість методів, які автор пропонує, бо вони повторюють раніше відомі методи (БВУ №6, 2004. – С.36); методи всіх аналітичних визначень і спостережень наведені без відповідних обов'язкових посилань на літературне джерело (БВУ №3, 2004. –

С.31; БВУ №1, 2004. – С.33); методи дослідження тільки перераховано - без змістовного визначення, що саме досліджувалося тим чи іншим шляхом (БВУ №2, 2003. – С.36); серед названих автором методів дослідження є «теоретичне моделювання», проте у матеріалах дослідження немає жодної обґрунтованої моделі, яка б відповідала науковому рівню цього поняття (БВУ №7, 2004. – С. 30); невдало наведені використані методи досліджень, деякі з них застарілі (БВУ №1, 2004. – С.33); автор не володіє загальною термінологією при викладенні методів і досліджень ((БВУ №1, 2004. – С.33); використано найпростіші методи вирішення тільки практичних завдань без їх достатнього теоретичного обґрунтування (БВУ №7, 2004. – С. 30); характеристика методу досліджень як експериментально-аналітичного не відбиває сутності застосованих методів для досягнення мети роботи (БВУ №12, 2004. – С.31); автором використані застарілі та малоінформативні методики (БВУ №11, 2003. – С.36).

Модель. Перспективним напрямком дослідження є використання моделей. Існують певні технології побудови моделей, які у достатній кількості приведені у літературі. Є спеціальності, в яких обов'язково необхідно використовувати моделі досліджуваних процесів. Побудова ефективних моделей досліджуваних процесів, об'єктів, явищ в дисертації багато в чому залежить від освіти або самоосвіти здобувача та від його прагнення вдосконалювати свої знання за цим аспектом роботи. Всі ці знання у подальшому знаходять своє відображення і впливають на якість і обґрунтування результатів дисертації.

Серед зауважень стосовно використання моделей в дослідженнях можна відзначити такі, коли задекларованих автором дисертаційного дослідження моделей немає, хоча сам термін «модель» наявний (БВУ №7, 2004. – С. 30); автор стверджує, що розроблено структурно-функціональну модель але в дисертаційній роботі він умістив структурну схему, а не модель (БВУ №7, 2004. – С. 30); у матеріалах дисертації важко оцінювати реальну ефективність розробленої моделі оптимізації (БВУ №6, 2005. – С. 26); використовуються неадекватні та необґрунтовані моделі (БВУ №2, 2004. – С.32); декларативно наголошується про проведення перевірки адекватності моделі, проте ні методики такої перевірки, ні отриманих результатів перевірки немає (БВУ №12, 2004. – С.31); результати теоретичних досліджень не можуть вважатися обґрунтованими через невідповідність побудованих моделей реальному процесові, а відповідні матеріали дисертації є переказом відомих положень, викладених у підручниках (БВУ №2, 2004. – С.32); використано відомі моделі без посилань на джерела інформації (БВУ №2, 2004. – С.32); не використовуються сучасні методи оптимізації із використанням математичного моделювання, що нині є обов'язковим елементом для зазначеної спеціальності (БВУ №1, 2003. – С.34); серед названих автором методів дослідження є «теоретичне моделювання», проте

у матеріалах дослідження немає жодної обґрунтованої моделі, яка б відповідала науковому рівню цього поняття (БВУ №7, 2004. – С. 30); некоректне трактування визначальних для дослідження понять і зокрема - для терміну модель (БВУ №3, 2005. – С. 38).

Експеримент. Наступними зауваження є такі, що стосуються дисертацій, в структурі яких повинен бути експеримент. Можна виділити наступні зауваження, коли автор не пояснює необхідність проведення експерименту (БВУ №11, 2003. – С.34); бракує чітко продуманих гіпотез і стратегії дослідження в експериментальній частині дисертації (БВУ №4, 2005. – С. 36); результати проведеного експерименту є бездоказовими (БВУ №4, 2005. – С. 36) і не відповідають вимогам до опису використаних методів, методик, правил викладу отриманих результатів та їх інтерпретації (БВУ №4, 2005. – С. 36; БВУ №11, 2003. – С.28); наявність суттєвих методичних помилок при постановці експериментів (БВУ №1, 2004. – С.33) або досліди мають низький методичний рівень (БВУ №2, 2003. – С.31); формальний підхід до організації експериментального дослідження через брак його забезпечення нормативною базою (БВУ №6, 2005. – С. 31-32); відсутність власних досліджень та лише посилання на публікації іншого автора (БВУ №5, 2005. – С. 35); не розкриті ознаки контрольної і експериментальної груп: за якими критеріями їх було відібрано, рівень підготовленості досліджуваних (БВУ №11, 2003. – С.31).

З проведенням експерименту тісно пов'язано використання методів математичної статистики. Основними зауваженнями в таких випадках є такі, коли автор не використав жодних статистичних методів перевірки достовірності одержаних результатів (БВУ №1, 2003. – С.32); відсутня статистична обробка експериментальних результатів (БВУ №5, 2004. – С.40; БВУ №3, 2004. – С.29); наявні методологічні вади: порушено принцип однорідності груп, які порівнюються, а це позначилося на об'єктивності висновків (БВУ №11, 2003. – С.23); відсутні дані статистичної достовірності результатів (БВУ №7, 2003. – С.28); статистична обробка даних проведена із істотними порушеннями загальноприйнятих методик, що робить неможливим оцінювання достовірності результатів (БВУ №1, 2003. – С.34); сумнівне статистичне оброблення матеріалів: в таблицях не вказані повторюваності експериментів, похибки середніх значень (БВУ №7, 2003. – С.32); твердження у висновку не перевірене жодним із відомих статистичних методів, хоча це є необхідною процедурою статистичного аналізу (БВУ №5, 2003. – С.38); слабкий доказовий бік тверджень - не використані відомі статистичні критерії достовірності різниці між дослідними групами (БВУ №11, 2003. – С.23); не вказано, за якими принципами досліджувані ділилися на експериментальну і контрольну групи, не вказано кількість обстежуваних, рівнів розбіжності в результатах (БВУ №11, 2003. – С.29); результати не можна вважати достовірними, оскільки методика досліджень не витримана (БВУ

№2, 2003. – С.39).

Зазвичай все це ставить під сумнів вірогідність та достовірність отриманих в експерименті результатів. Якщо це так, то існує дуже велика ймовірність того, що автору буде відмовлено у видачі диплома. Уникнути таких зауважень можна скориставшись спеціальною літературою з планування та проведення експериментів [10], математичної статистики, організації експериментів. Корисними будуть літературні джерела з конкретними прикладами проведення експерименту. Тим, хто користується мережею інтернет можна звернутись до сторінки <http://www.biometrika.tomsk.ru/>, яка аналізує основні помилки у захищених дисертаціях, що мають в експерименті контрольну та експериментальну групу, а також надає методичні поради та електронні тексти літератури зі статистичної обробки результатів експериментів.

Зміст дисертації. Торкаючись питань щодо зауважень по змісту дисертації слід врахувати той факт, що у своїй більшості кожна спеціальність має як свої вимоги до висвітлення змісту роботи, так і специфічні особливості викладу матеріалу та термінологію. Тому лише частину зауважень можна об'єднати за ознаками, які є загальними для всіх дисертацій. Серед помилок по змісту дисертації виділяються такі, коли автор аналізує проблему, спираючись на застарілі дані (БВУ №4, 2003. – С.34); не описується ані методика своїх досліджень, ані експериментальна база їх проведення (БВУ №3, 2004. – С.23); бракує наукової логіки при викладені матеріалу пункту і говориться про все і безсистемно (БВУ №1, 2004. – С.35); багато матеріалу, що прямо (а у ряді випадків взагалі) не стосується теми дослідження, а також матеріалу, скопійованого з наукових праць учених, які досліджували проблему (БВУ №7, 2004. – С.27); припущені суттєві методичні неточності, які ставлять під сумнів результати досліджень, наводяться суперечливі дані (БВУ №6, 2003. – С.39); вихідні положення, структура і текст дисертації не відповідають вимогам до єдності змісту (БВУ №4, 2005. – С. 36); деякі судження свідчать про цілковиту необізнаність автора з методологією й термінологією (БВУ №3, 2005. – С. 36); відсутній огляд літератури за темою дисертації та обґрунтування напрямків досліджень (БВУ №2, 2005. – С. 34); не встановлює нових закономірностей, не відкриває нічого нового у теоретичному осмисленні об'єкту, не кажучи вже про відкриття нового напрямку досліджень (БВУ №1, 2003. – С.34); дисертація не відповідає паспорту наукової спеціальності (БВУ №3, 2004. – С.23); використано застарілий фактичний матеріал, на якому базується робота (БВУ №2, 2003. – С.37); зміст дисертації не зовсім відповідає назві (БВУ №1, 2003. – С.34; БВУ №7, 2004. – С. 32); зміст роботи не підтверджує визначених автором позицій новизни (БВУ №2, 2003. – С.35); значне переважання оглядової, компілятивної частини тексту над власне дослідницькою, оригінальною (БВУ №3, 2005. – С. 37); майже 30% роботи

становить висвітлення проблем, що не мають жодного стосунку до спеціальності, за якою виконано роботу (БВУ №2, 2003. – С.37); тексти містять велику кількість загальновідомих тверджень, а також малозрозумілих термінів (БВУ №3, 2004. – С.23); відсутній загальний фундаментальний підхід до теорії процесу, що вивчається (БВУ №3, 2003. – С.26); дисертація перевантажена розглядом несуттєвих питань (БВУ №3, 2003. – С.26); дисертація містить відомі положення, які раніше викладені в кандидатських дисертаціях інших авторів (БВУ №3, 2003. – С.26).

В цілому зауваження щодо змісту дисертацій слід розглядати у сукупності зі специфічними особливостями конкретної галузі наук та шифру спеціальності. Такий аналіз помилок у змісті може найбільш кваліфіковано надати тільки фахівець конкретної спеціальності, який має достатню кількість публікацій за темою дослідження, що розглядається і який плідно працює над схожими проблемами, що підіймаються в дисертації.

Текстові посилання та запозичення. Плагіат. Ще одним з аспектів будь-якого дисертаційного дослідження є проблема текстових посилань та запозичень з публікацій інших авторів. Не визиває сумніву, що такі запозичення слід супроводжувати відповідними посиланнями на літературне джерело та конкретного автора. Можуть виникнути питання щодо обсягу запозичень та їх відсоток у загальному обсязі дисертації. Певним критерієм тут може бути той факт, що огляд літературних джерел не може перевищувати 20% основного тексту дисертації. Щодо кількості посилань на одне літературне джерело, то, мабуть, не слід доводити до того, коли їх обсяг складає близько 22-23 сторінки (1 а.а). У цьому крайньому випадку не можна вважати, що дисертація виконана одноосібно. Її співавтором автоматично стає, той автор, з роботи якого була запозичена така кількість сторінок. Цей факт можна довести, виходячи із законів про захист інтелектуальної власності. У відповідності до вимог - дисертація повинна бути виконана одноосібно. Важливим є питання щодо вибору публікацій інших авторів для включення в літературний огляд дисертації. Цілком логічно, що аналізувати слід тільки літературу, що стосується теми дослідження.

Серед зауважень стосовно текстових запозичень та аналізу літературних джерел виділяються такі, коли літературний огляд лише деякою мірою відповідає проведенням дослідженням (БВУ №1, 2004. – С.32); недостатньо опрацьована наукова література з проблеми дисертації (БВУ №1, 2004. – С.33); теорія питання подана спрощено, здебільшого в цитуванні літератури без власного аналізу і оцінок (БВУ №1, 2004. – С.36); у кінці огляду літератури немає загального підсумку та постановки наукової проблеми, котру потрібно вирішувати (БВУ №1, 2004. – С.33; БВУ №7, 2003. – С.31); у тексті в багатьох випадках цитуються думки науковців не за їхніми працями, а за працями інших авторів, здебільшого не роблячи ніяких

посилань (БВУ №2, 2003. – С.36); в аналізі теоретичних засад тему не розкрито з належною глибиною й у повному обсязі (БВУ №2, 2005. – С. 38); аналіз ґрунтується на застарілих джерелах і майже не беруться до уваги сучасні дослідження (БВУ №2, 2005. – С. 38; БВУ №5, 2003. – С.36); серед списку використаних джерел лише декілька робіт з кількох сотен мають прямий стосунок до спеціальності та дослідження (БВУ №2, 2005. – С. 38; БВУ №11, 2003. – С.26; БВУ №1, 2003. – С.33); відсутній аналіз праць зарубіжних учених (БВУ №2, 2005. – С. 38); посилання на одних й ті ж самих авторів упродовж усього літературного огляду – до 36 разів на одного автора (БВУ №11, 2003. – С.27); літературний огляд не відповідає експериментальній частині роботи (БВУ №7, 2003. – С.32); немає посилань на праці вчених, які мають публікації в даній галузі (БВУ №6, 2003. – С.39); розділ побудований передусім на переказі та цитуванні положень 3-х праць (БВУ №3, 2003. – С.25); список літератури містить більше 50% застарілих джерел або таких, що не мають стосунку до теми (БВУ №1, 2004. – С.36); відсутні посилання на літературні й інформаційні джерела (БВУ №2, 2003. – С.37; БВУ №12, 2003. – С.31); відсутні посилання на більше ніж 20 дисертацій, що безпосередньо стосуються порушеної теми (БВУ №11, 2003. – С.27); зовсім мало посилань (7 джерел) на праці іноземних авторів (БВУ №1, 2004. – С.33); список використаних джерел недостатній для дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора наук (БВУ №1, 2003. – С.34); список використаних джерел не містить наукові публікації з обраної проблеми за останні 5 років (БВУ №1, 2003. – С.35); список літератури оформлений недбало - не зазначені сторінки, назви, прізвища, рік видання (БВУ №1, 2004. – С.33; БВУ №6, 2003. – С.39; БВУ №3, 2004. – С.33); посилання в тексті дисертації не відповідають нумерації „Списку літератури» (БВУ №6, 2003. – С.39; БВУ №7, 2003. – С.29.); у списку використаної літератури близько 60 - не зустрічаються в тексті дисертації (БВУ №3, 2004. – С.33).

Окремо необхідно наголосити на текстових запозиченнях, які не мають посилань. Серед зауважень такого характеру виділяються такі, коли виявлено запозичення (текст, рисунки і таблиці) з 3-х дисертацій (БВУ №6, 2003. – С.32); виявлено наявність однакових матеріалів у дисертації здобувача і в іншій дисертаційній роботі (БВУ №5, 2004. – С.40); дисертаційна робота не є оригінальним дослідженням через запозичення значної кількості матеріалу без посилань на авторів (БВУ №11, 2003. – С.25); дисертація містить фрагменти, запозичені з чужих праць без зазначення авторства (БВУ №3, 2005. – С. 36); в дисертації значна частина матеріалів експериментального дослідження запозичена із чужих публікацій без посилання на автора та джерело (БВУ №11, 2003. – С.24); запозичено матеріали, констатуючи їх як свої власні (без жодного посилання), з монографії іншого автора (БВУ №7, 2003. – С.34); наведено дані інших авторів без посилання на них (БВУ №7, 2003. – С.29); опис дослідження, поданий як

власні висновки дисертанта, насправді ж дослівно переписано з видання інших авторів (БВУ №2, 2003. – С.30).

Серед зауважень є такі, що зазначають обсяг запозиченої інформації: на 21 сторінках дисертації майже дослівно скопійовано матеріал з іншої праці, а на 11 сторінках дисертації майже дослівно скопійовано текст із зазначеної праці іншого автора (БВУ №7, 2004. – С.27); встановлено текстові запозичення з дисертації наукового керівника без посилання на джерело - 5с. (БВУ №2, 2004. – С.36); текст в дисертації обсягом 7с. дослівно збігається з текстом видання інших авторів без жодного посилання на джерело і без включення вищеназваного видання до переліку використаних джерел (БВУ №2, 2003. – С.30); порівняльний аналіз текстів 2-х дисертацій дозволив констатувати, що першу дисертацію не можна вважати актуальним, самостійним, теоретично і практично значущим дослідженням у зв'язку з тим, що вона більш як на 70% повторює, дублює і без відповідних посилань відтворює у перекладі з російської на українську мову текст іншої дисертації (БВУ №4, 2004. – С.27); порівняння текстів 2-х дисертацій виявило, що один з параграфів першої дисертації текстово збігається з параграфом другої дисертації без посилань на джерела, при цьому спільних праць здобувачі не мають (БВУ №2, 2003. – С.30).

У таких випадках необережні або некваліфіковані дії здобувачів зводять нанівець всю роботу по підготовці і захисту дисертації. Тому слід дуже уважно відноситись до цитувань та запозичень інформації з інших джерел, а також при використанні публікацій, що підготовлені у співавторстві. Інакше здобувач може отримати зауваження такого характеру, коли наявність у дисертації текстових запозичень, використання ідей, наукових результатів і матеріалів інших авторів без посилання на джерело буде кваліфіковано як плагіат, а обсяг запозичень при цьому значення не має (БВУ №6, 2003. – С.11).

Серед випадків, що кваліфікуються як плагіат слід відзначити такі, коли не зазначено особистий внесок автора у статтю, яка написана в співавторстві, що дає підстави вважати включення у дисертацію повного тексту статті без посилань на джерело, як плагіат (БВУ №2, 2003. – С.30); порівняльний аналіз 2-х дисертаційних досліджень засвідчив ідентичність певних підходів, положень та авторських пропозицій (БВУ №3, 2003. – С.27-29); робота має багато спільного з іншою дисертаційною роботою, що виконана під керівництвом того ж наукового керівника (БВУ №7, 2003. – С.29).

Таким чином здобувачами порушено вимоги «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», у яких зазначається, що якщо у дисертації використано ідеї або розроблення, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові праці, здобувач повинен відзначити цей факт у дисертації та авторефераті з обов'язковим зазначенням конкретного особистого внеску в ці праці або розроблення. У разі текстових запозичень, використання ідей, наукових результатів і

матеріалів інших авторів без посилання на джерело, дисертація знімається з розгляду незалежно від стадії проходження без права повторного захисту [8, 9]. Мабуть ще на початкових стадіях навчання здобувачів та аспірантів доцільно знайомити з таким терміном, як «плагіат». Корисну інформацію за цією проблемою можна знайти в мережі інтернет, наприклад, сайт - www.plagiarism.org або посібник для авторів та рецензентів журналу [4].

Публікація результатів дослідження. Фахові видання. Існують певні вимоги щодо публікації результатів дослідження. Обов'язково здобувач повинен опублікувати не менше 3-х наукових статей у фахових виданнях для кандидатських дисертацій та 20 – для докторських. У статтях слід викласти основні результати дослідження. В дисертації здобувач також повинен зазначити про апробацію результатів дослідження. Однією з форм апробації є участь автора у наукових конференціях з публікацією матеріалів. Така участь передбачає обговорення викладених положень в секційних або пленарних засіданнях конференції. Хоча у багатьох випадках здобувачі навіть не приймають участь у конференціях, а лише публікують матеріали. Але вже сам факт оприлюднення результатів дослідження в збірниках матеріалів конференції дає підстави вважати, що у подальшому можуть бути використані в інших публікаціях та дослідженнях з аналізом їх змісту.

Слід відзначити, що підтвердженням апробації результатів дослідження на наукових конференціях, конгресах і т.д. є друківані тези, доповіді, матеріали конференцій, які зазначаються у списку опублікованих праць (БВУ №7, 2006. – С.3).

Однією з найпоширеніших форм оприлюднення результатів дослідження в останні часи стає мережа інтернет. ВАК України прийняв рішення про надання можливості установам засновувати фахові наукові видання в електронному вигляді. Такий напрямок надає значно більше можливості для ознайомлення наукової громадськості з результатами дослідження. Враховуючи факт неефективного розповсюдження малотиражних у своїй більшості фахових видань, мережа інтернет надає значної переваги фаховим електронним виданням і особливо її користувачам для ознайомлення з останніми дослідженнями за окремими спеціальностями. Щодо розвитку такого напрямку подання наукової інформації як електронні видання, то можна констатувати значне відставання вітчизняної науки від світових тенденцій розширення та об'єднання інформаційного наукового простору. Незважаючи на постанови і розпорядження Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я, а також сумісного рішення ВАК України, Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського та Міністерства освіти і науки України щодо передачі електронних версій спеціалізованих фахових видань до визначених центрів інформації з метою їх обробки і представлення більш широкому загалу науковців, практика вказує на гальмування і неефективність

зазначених документів. Однією з причин такого стану є той факт, що поки установка-засновник фахових видань зрозуміє що електронна версія йому вже не потрібна, проходять роки і тим самим втрачається актуальність викладених позицій. Серед інших причин можна назвати вітчизняну методичку оцінки праці вченого за кількістю публікацій, коли не враховується їх необхідність та затребуваність іншими авторами і коли автор публікації не зацікавлений у широкому розповсюдженні своєї роботи. Можна додати також і захист авторських прав здобувачів та деякі некваліфіковані підходи в розпорядженнях державних установ, щодо створення електронних баз даних та інше. На превеликий жаль, на сьогодні, можна констатувати, що значна частина здобувачів та інших науковців не розуміють переваги мережі інтернет або навіть не наважуються представляти свої публікації для широкої аудиторії. Виникає парадоксальна ситуація, коли провідні країни світу представляють свої наукові журнали у 2-х варіантах – паперовому та електронному і останній часто у безкоштовний доступ, а українські фахові видання знаходяться далеко навіть від запровадження таких проєктів.

Про зазначений вище стан українських фахових видань дуже вдало вказано в матеріалах експертної ради ВАК (БВУ №4, 2003. – С.25). Підкреслено, що за міжнародними стандартами статті у наукових журналах цінуються найбільше і як оперативна форма презентації нового знання, і через те, що критерії наукової новизни щодо публікацій найжорсткіші в редакціях наукових журналів, які ведуть постійну конкурентну боротьбу за свій рейтинг цитування. Високі місця у цьому рейтингу приносять журналам поважну міжнародну наукову репутацію, а відтак - високопрофесійних авторів, численних читачів, що дає можливість утримувати високу відпускну ціну журналу. Науковці також серйозно конкурують за можливість публікації результатів своїх досліджень у рейтингових журналах, бо це підвищує їх індивідуальний статус у світовій науковій спільноті, що, крім суспільного визнання їх творчого здобутку, дає змогу обіймати престижні та вигідні посади, вигравати наукові гранти (БВУ №4, 2003. – С.25). Такі позиції і орієнтації у повсякденній діяльності для спеціалізованих фахових видань України та науковців повинні стати нормою наукового життя.

Про факти неефективності спеціалізованих фахових видань України за різними аспектами зазначається в інших матеріалах експертних рад ВАК. Можна навести такі приклади, коли у середньому в Україні на одну статтю припадає набагато менше посилань, ніж у провідних іноземних фахових виданнях у той час, коли у відповідних рейтингових міжнародних журналах кількість посилань, як правило, перевищує два десятка (БВУ №4, 2003. – С.21); для офіційно затверджених ВАК України фахових видань - обов'язкова вимога ідентифікації в статтях новизни й особистого внеску, бо наявність таких публікацій є важливим елементом експертизи дисертацій спеціалізованими

вченими радами та ВАК України (БВУ №4, 2003. – С.19); для поліпшення наукової якості й удосконалення діяльності наукових видань треба вести мову про докорінну зміну вимог ВАК до наукових публікацій, про максимальне наближення їх до сучасних «західних» стандартів (БВУ №4, 2003. – С.27).

У тому випадку, коли спеціалізоване видання буде видаватись з порушеннями, низьким науковим рівнем публікацій, його можуть вилучити зі списку фахових (БВУ №7, 2003. – С.34.; БВУ №1, 2004. – С.9.; БВУ №4, 2005. – С. 4.; БВУ №8, 2004. – С.11).

Щодо кількості посилань у вітчизняних публікаціях, то можна привести той факт, що достатньою базою застосованого наукового апарата у статтях можна вважати наявність понад 8 посилань (БВУ №10, 2003. – С.23). Хоча у порівнянні з двома десятками посилань у зарубіжних виданнях це дуже замало. До цього слід додати, що є приклади того, коли багато посилань на іноземні джерела у вітчизняних виданнях, мають випадковий характер і, як правило, не відбивають знання автором основної іноземної літератури з теми, яка досліджується (БВУ №4, 2003. – С.24).

Необхідно звернути увагу і на зауваження стосовно того, чи можна вважати статтю такою, що є наукового характеру. Наприклад, зауваження відносно того, що наявність у статті посилань на майже третину частки категорії підручників та довідників вказує на недостатній науковий характер статі (БВУ №4, 2003. – С.24). Або, слабкість наукового апарату статей у фахових виданнях ілюструють також дані про кількість статей, де зовсім немає посилань чи таких є не більше 3-х. Зрозуміло, що зарахувати ці статті до розряду наукових можна лише умовно (БВУ №4, 2003. – С.21).

Серед зауважень стосовно оприлюднення основних результатів дослідження можна відзначити такі, коли серед обов'язкової кількості публікацій чимала частка праць має інформаційно-довідкове, публіцистичне, популярне спрямування, які аж ніяк не можна визнати фаховими, дослідницькими та відповідними докторській дисертації (БВУ №3, 2005. – С. 38); основні положення докторської дисертації викладені у 8 статтях в фахових виданнях, а автореферат докторської дисертації відсутній у фондах Книжкової палати та Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського (БВУ №6, 2004. – С.35); при наявності значної кількості публікацій – більшість з них не відповідають темі дисертації (БВУ №7, 2004. – С. 33); вважати неприпустимим публікацію у фахових виданнях наукових матеріалів, які не мають посилань на першоджерела (БВУ №10, 2003. – С.21);

Якщо буде встановлено, що відображення основних положень дисертаційної роботи у статтях, опублікованих за темою дисертації, не є достатнім, то здобувачі можуть запропонувати на необхідне додаткове оприлюднення наукових результатів та висновків дисертації у фахових виданнях (БВУ №2, 2003. – С.33). Теж саме може стосуватись, коли у статті не подано глибокого професійного аналізу порушених проблем та не вміщено жодного

прикладу (БВУ №6, 2003. – С.35) або публікації не відображають наукові результати дисертації (БВУ №3, 2004. – С.32). Уникнути таких зауважень можна, якщо звернутись до рекомендацій, які вміщують технологію написання наукової статті. Наприклад, посібник для авторів та рецензентів журналу [4].

Існують певні розбіжності щодо визначення обсягу статті. Наприклад, дуже малим можна вважати обсяг статті, коли результати дослідження викладено всього лише у 2 статтях загальним обсягом 7 сторінок (БВУ №2, 2003. – С.34). Є приклади, коли стаття хоча і надрукована у журналі, але фактично вона є тезами науково-практичної конференції (БВУ №6, 2003. – С.2). Щодо обсягу праці у фаховому виданні, то їх можна знайти у вимогах до статей, які надають редакційні колеги. Наведемо лише деякі з них. За одними вимогами (<http://www.ipm.lviv.ua/>) обсяг статей становить не більше 25 тис. знаків (16 сторінок, друкованих через 2 інтервали); за іншими - 6-8 сторінок (<http://www.tanet.edu.te.ua/>); 9-12 сторінок (<http://www.intermag.kiev.ua/>); 5-12 сторінок (<http://www.donnu.edu.ua/>; <http://mndc.naiu.kiev.ua/>); 20-25 сторінок (<http://www.kneu.kiev.ua/>); 12-15 тис.знаків (<http://www.polytech.poltava.ua/>); до 15 сторінок (<http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2>).

Серед рекомендацій щодо обсягу статті у 5-25 сторінок більшість становить від 8 сторінок. Оскільки серед вимог до статей є такі, що подаються у знаках комп'ютерного набору, то слід врахувати таке співвідношення, як 1 авторський аркуш (22-23 сторінки) містить 40 тис. знаків, які включають проміжки між словами.

Висновки дисертації. Певні вимоги пред'являються до висновків дисертації. Висновки повинні логічно витікати від розглянутих вище ознак дисертації і відповідати на поставлені в роботі завдання. Серед зауважень щодо висновків можна виділити такі, коли вони схематичні і не мають ні наукової, ані практичної цінності (БВУ №1, 2003. – С.32); носять недостовірний характер (БВУ №5, 2004. – С.39); сформульовані неконкретно, описово (БВУ №11, 2004. – С.33; БВУ №5, 2004. – С.40; БВУ №5, 2003. – С.38); незначною мірою відбивають основні наукові та практичні результати, які мали би бути одержані в дисертації (БВУ №7, 2004. – С.25); недостатньо обгрунтовані (БВУ №11, 2003. – С.25); спираються на загальні фрази без посилань на конкретні результати (БВУ №12, 2004. – С.35); недостатньо підтверджені результатами власних досліджень (БВУ №12, 2004. – С.35); мають загальний характер (БВУ №12, 2004. – С.35); за змістом відповідають іншій спеціальності (БВУ №12, 2004. – С.35); мають декларативний характер, не підтверджені даними експерименту (БВУ №11, 2003. – С.29); недостовірні (БВУ №2, 2003. – С.31); не відповідають меті роботи (БВУ №11, 2003. – С.36); надають лише частково відповідь на поставлені у роботі завдання (БВУ №2, 2003. – С.36); містять неприпустимі ілюстративні тези (БВУ №3, 2005. – С.36); не підтверджені результатами теоретичних або експериментальних досліджень (БВУ №7, 2004. – С.33); є набором загальновідомих положень (БВУ №7, 2004. – С.32).

Оформлення дисертації. Важливе значення в дисертаційній роботі має мова, стиль викладу матеріалу. Серед зауважень такого характеру необхідно виділити такі, коли дисертація містить некоректні та хибні означення, помилкові твердження, грубі логічні помилки (БВУ №6, 2003. – С.38); має значну кількість неточностей і помилок (БВУ №11, 2004. – С.33 БВУ №2, 2003. – С.38); неодноразово використовуються некоректні означення та запис (БВУ №10, 2003. – С.36); дисертація рясніє неправильними назвами, помилковою термінологією, неточностями (БВУ №2, 2003. – С.32; БВУ №7, 2003. – С.33); зустрічаються невдалі вирази, грубі стилістичні помилки, а сама робота не вчитана (БВУ №1, 2004. – С.33; БВУ №6, 2003. – С.39); робота містить значну кількість невдалих тверджень, орфографічних і стилістичних помилок, скорочення, що не відповідають стандартам (БВУ №1, 2004. – С.3); робота містить численні орфографічні, стилістичні та пунктуаційні помилки, русизми, похибки, пропуски фрагментів тексту, повтори, ідентичні абзаци (БВУ №6, 2005. – С. 39; БВУ №1, 2003. – С.33); робота рясніє стилістичними та граматичними помилками, не точними висловлюваннями, місцями написана літературно-публіцистичною мовою, трапляються опертя на першоджерела, яких немає чи не точно вказані в списках першоджерел, трапляються недотримання правил зазначення бібліографії (БВУ №6, 2005. – С. 35; БВУ №2, 2003. – С.36); роботу редакційно оформлено недбало (БВУ №2, 2003. – С.38); у дисертації багато стилістичних огріхів, поширений нелогічний виклад висловлених думок, не дотримуються причинно-наслідкові зв'язки в абзацах (БВУ №2, 2005. – С. 38); у роботі занадто багато помилок як стилістичних, так і просто арифметичних (БВУ №3, 2004. – С.29).

Призначення офіційних опонентів. Для проведення експертизи дисертації спеціалізована рада залучає провідних вчених даної спеціальності. При цьому рада користується відповідними положеннями і рекомендаціями. Незважаючи на їх наявність існують випадки порушення таких умов. Наприклад, коли призначення офіційних опонентів по дисертації було формальним, вони не мають стосунку до спеціальності (БВУ №6, 2004. – С.38); викликає сумнів доцільність призначення офіційними опонентами вчених, які з теми, що виноситься на захист, не мають жодної наукової праці (БВУ №12, 2003 – С.9).

І хоча таке зауваження не є перешкодою для отримання диплому, слід наголосити, що дисертація проходила попередню експертизу і за її результатами було запропоновано спеціалізованій раді призначити певних опонентів. А оскільки їх призначала рада, то вона і несе відповідальність за свої дії. Разом з тим, здобувач і науковий керівник повинні краще за всіх знати тих вчених, хто працює за схожою тематикою. Якщо відбулось невдале призначення, то якась частка провини у цьому є і здобувача та його наукового керівника.

Призначенню офіційних опонентів передусь розгляд роботи експертами і рекомендації щодо вибору окремих вчених для залучення їх до участі у захисті дисертації. Оскільки не завжди вдається знайти потрібну кандидатуру в якості майбутнього офіційного опонента, то можна спробувати залучити фахівців, що працюють за суміжною тематикою. Для цього слід заздалегідь працювати з кандидатом в опоненти на предмет появи в останнього потрібних здобувачу публікацій. Але поява таких статей можлива після проведення вченим певного напрямку дослідження та аналізу процесу або явища, що розробляє здобувач. Все це пов'язано з витратами кандидатом в опоненти часу і можливими фінансовими втратами як на проведення дослідження, так і на публікацію статей. Тому дуже важко сподіватись, що такий підхід може спрацювати. Але у безвихідному становищі здобувач не може довго знаходитись і тому таку можливість не можна виключати. Серед порад з пошуку кандидатів в офіційні опоненти - слід скористатись можливостями мережі Інтернет в частині «освіта», «наука», «конференції», «зазначена спеціальність», «бібліотека» та інше. Існує значна кількість вчених, які поширюють свої публікації та відомості про наукові дослідження саме через мережу Інтернет і зв'язок з ними за певним e-mail не викликає ніяких проблем. Окрім того, бібліотеки та наукові видання вищих навчальних закладів все більше надають інформації у вигляді електронних повнотекстових статей. Останні і є тим джерелом для здобувача, у якому можна знайти потрібну кандидатуру опонента.

Запрошення здобувача на засідання експертної ради. З різних причин здобувача можуть запросити на засідання експертної ради. Тому є певний сенс розглянути і передбачити можливі питання, що надасть змогу добре підготуватись до відповіді. Висновок у цьому разі може бути такий: здобувач не дав задовільної відповіді на поставлені запитання (БВУ №2, 2005. – С. 37); здобувач не дав жодної відповіді на поставлені запитання і таким чином встановлена неспроможність дисертанта сформулювати отримані в роботі наукові результати, чітко сформулювати та обґрунтувати використані у дисертації методи наукових досліджень (БВУ №2, 2004. – С.37; БВУ №10, 2003. – С. 35; БВУ №5, 2003. – С.40); здобувач відповідав незадовільно, а зауваження, висловлені у рецензії, здобувач не зміг спростувати (БВУ №2, 2003. – С.37); здобувач обмежився неглибокими, малопереконливими відповідями (БВУ №7, 2003. – С.27), а на запитання про те, які саме методи використовувалися в роботі - методів не назвав та у цілому не показав знань, не розкрив новизни одержаних результатів, необхідних для присудження йому наукового ступеня кандидата наук (БВУ №2, 2003. – С.3); здобувач не може чітко обґрунтувати та довести запропоновані показники та методи дослідження; він не володіє науковою термінологією та достатніми знаннями з поставленої в дисертаційному дослідженні проблеми (БВУ №2, 2003. – С.38); здобувач давав неправильні відповіді на запитання експертів стосовно дисертаційних досліджень і

показав брак елементарних знань, а також не володіє матеріалом та не розуміє багатьох термінів, використаних у дисертації (БВУ №7, 2004. – С.28).

Серед рішень експертної ради за результатами співбесіди є такі, що носять позитивний характер і здобувач отримує жаданий диплом. Є також рішення, за якими дисертацію направляють на повторний захист. Серед таких зауважень необхідно виділити такі, коли робота не відповідає вимогам щодо повноти викладення матеріалів дисертації в публікаціях (БВУ №10, 2006. – С.34) і її направляють на повторний захист після доопублікування статей у тій самій спецраді з тими самими офіційними опонентами та провідною установою раніше, ніж через 1 рік після скасування рішення спеціалізованої вченої ради (БВУ №5, 2005. – С. 35-36). Є крайні випадки, коли навіть після повторного захисту допускаються грубі порушення (невідповідність первинних матеріалів дисертації оригіналам документів та за відсутністю документів, які підтверджують виконання дисертаційної роботи) і автору тоді відмовляють у видачі диплома без права третього захисту тієї ж дисертації (БВУ №5, 2005. – С. 37).

Діяльність спеціалізованої ради. Якість експертизи дисертації тісно пов'язана з умовами діяльності спеціалізованої ради. Основними з них є такі як наявність в установі кваліфікованих і сумлінних працівників та наукової школи. Все це відтворюється у документах, що супроводжують діяльність не тільки безпосередньо ради, а також і науково-дослідного сектору, аспірантури та кафедр.

Документацію можна умовно розділити на дві частини. Перша – це документація, що перевіряється за запитом експертної ради ВАК. Її відсутність або недбале оформлення часто впливає на рішення щодо видачі диплому. Друга – це документація, що періодично перевіряється комісією ВАК в усіх спеціалізованих радах, а її якість часто вже не може вплинути на рішення щодо скасування виданого диплому. У цьому випадку відповідальність за якість документації покладається на працівників установи або учасників розгляду дисертації, а при виявленні порушень до них застосовуються певні санкції. Кількість і форма зауважень часто свідчать про кваліфікацію учасників атестаційного процесу і відповідно спеціалізованої ради та наукової установи. Безвідповідальність у веденні документації так чи інакше пов'язана з якістю проведення експертизи дисертації і у подальшому її розгляді вже після захисту у здобувача можуть виникати проблеми. Тому є сенс розглянути зауваження за результатами перевірки діяльності спеціалізованих рад, які не вплинули на рішення щодо видачі диплому. Про такі зауваження необхідно знати в першу чергу науковому керівнику і здобувачу. Саме вони є найбільш зацікавленими особами в успішності експертизи дисертації. Саме вони готують (хоча і не повинні готувати) багато проектів рішень, відзивів та інших матеріалів, які супроводжують атестаційний процес. І наостаннє – вони мають майже всі важелі щодо запобігання порушенням.

Серед зауважень за перевіркою діяльності спеціалізованих рад (рис. 2) можна виділити такі, коли особовий листок з обліку кадрів не засвідчений за місцем роботи (БВУ №12, 2004. – С.3); виявлено незавірену копію висновку установи, де виконувалася дисертація (БВУ №12, 2004. – С.3); висновок установи, де виконувалася робота, долучений після подання документів атестаційної справи до розгляду в раду (БВУ №12, 2004. – С.4); у висновку установи, де виконувалась робота, не відзначений конкретний особистий внесок здобувача наукового ступеня в опубліковані праці (БВУ №12, 2004. – С.3); розгляд дисертації було прискорено: через тиждень після подання заяви в раду направлено повідомлення про захист до ВАК України (БВУ №12, 2004. – С.4); відгук провідної установи підписано членом спеціалізованої вченої ради (БВУ №3, 2005. – С. 8); у висновку установи, де виконувалася робота повинна бути відзначена наявність використання в дисертації матеріалів і висновків кандидатської дисертації здобувача (БВУ №10, 2004 – С.29); до ВАК України не надсилалися повідомлення про заміну офіційних опонентів (БВУ №12, 2004. – С.3).

Мають місце зауваження стосовно технології проведення захисту, а саме - нестача протоколів засідань (БВУ №12, 2004. – С.2; БВУ №3, 2005. – С. 8; БВУ №2, 2005. – С. 3); порушено вимоги щодо передачі не пізніше як за місяць до захисту примірника дисертації до бібліотеки установи (БВУ №3, 2005. – С. 8); порушено вимоги щодо процедури захисту, якою передбачено неодмінно відповіді здобувача на зауваження, наукову дискусію та належне обговорення дисертації згідно з чинними нормативними документами (БВУ №3, 2005. – С. 8); опублікування наукових результатів повинно бути раніше, ніж друкування монографії (БВУ №5, 2004. – С.42); порушено вимоги щодо роботи лічильної комісії (БВУ №12, 2004. – С.3; БВУ №2, 2005. – С. 3; БВУ №3, 2005. – С. 8; БВУ №12, 2004. – С.4). Наприклад, протоколи лічильної комісії для проведення таємного голосування щодо присудження здобувачеві наукового ступеня не вкладаються до конвертів з бюлетенями для таємного голосування (БВУ №3, 2005. – С. 8).

Необхідно виділити такі зауваження, коли порушено вимоги щодо складання кандидатських іспитів (БВУ №12, 2004. – С.3). Наприклад, рада прийняла до розгляду атестаційну справу з порушенням вимог «Положення про порядок проведення кандидатських іспитів» (БВУ №2, 2005. – С. 3). До цього також слід віднести зауваження, коли здобувачі наукового ступеня кандидата наук складали іспити зі спеціальності після прийняття до розгляду дисертації у спеціалізовану вчену раду (БВУ №2, 2005. – С. 3);

Є випадки, коли зауваження та попередження також отримують члени експертної комісії спеціалізованої ради. Наприклад, у висновку комісії спеціалізованої вченої ради повинна бути відзначена наявність використання в дисертації матеріалів і висновків кандидатської дисертації здобувача (БВУ №10, 2004 – С.29). При цьому вказано, що в разі повторних

порушень ними нормативно-правових актів з питань переатестації наукових кадрів буде розглянуте питання про їх участь у роботі спеціалізованої вченої ради (БВУ №5, 2004. – С.42).

При виявленні порушень першими і найбільшу кількість отримають зауваження керівники (рис. 2). Попереджають вченого секретаря спеціалізованої вченої ради, що в разі повторного виявлення недбалого ставлення до виконання обов'язків ВАК України розгляне питання про доцільність виконання ним обов'язків ученого секретаря (БВУ №3, 2005. – С. 8; БВУ №12, 2004. – С.4; БВУ №12, 2004. – С.4; БВУ №5, 2004. – С.42) або звільняють від обов'язків (БВУ №3, 2005. – С. 8; БВУ №5, 2004. – С.42). Так само попереджають голову спецради і вказують на необхідність неухильного дотримання вимог нормативних документів ВАК України (БВУ №2, 2005. – С. 3) та керівника установи, де діє рада (БВУ №12, 2004. – С.4; БВУ №2, 2005. – С. 3; БВУ №3, 2005. – С. 8).

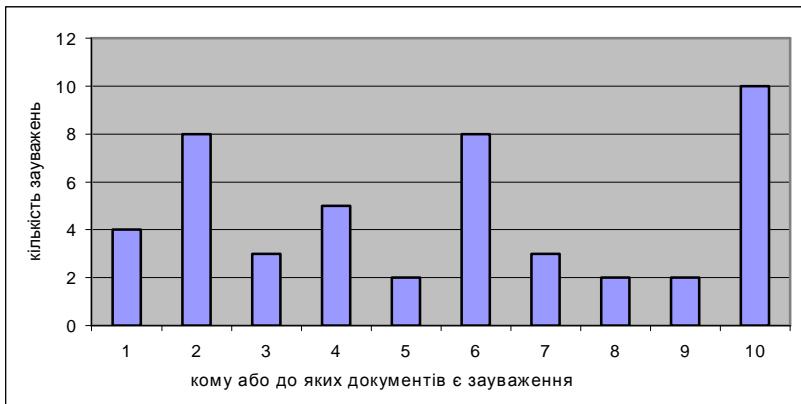

Рис. 2. Розподіл зауважень за перевіркою діяльності спеціалізованих рад.

Умовні позначки: 1- висновок установи; 2 - вчений секретар; 3- голова спецради; 4 – ректор; 5 - іспит зі спеціальності; 6 - лічильна комісія; 7 - нестача протоколів засідань; 8 - складання кандидатських іспитів; 9 - члени експертної комісії спеціалізованої ради; 10 - інше.

Необхідно також зазначити про умови роботи ради від яких у певній мірі теж залежить якість експертизи та бажання членів ради плідно працювати. Тому є сенс привести приклад позитивних рішень щодо умов роботи ради. Так, перевірка діяльності спеціалізованої ради показала, що в установі створено належні умови для роботи рад, а саме: комп'ютеризовані приміщення для роботи з підготовки та оформлення документів, на сучасному рівні обладнані відео- та комп'ютерною технікою окремі конференц-зали для засідань спеціалізованих учених рад, а також атестаційні справи наявні й укомплектовані (БВУ №2, 2005. – С. 3; БВУ №3, 2005. – С. 7;

БВУ №12, 2004. – С.2). Останнє свідчить про сумлінність вченого секретаря та працівників, які не входять до складу ради але обслуговують її.

Аналіз матеріалів, які представлені в офіційних виданнях ВАК України за 1999-2001рр. [7], та їх порівняння з матеріалами 2003-2005рр. показує, що кількість зауважень приблизно залишається на одному рівні (рис. 3, рис. 1, 2). Незначно змінюються напрямки зауважень та їх зміст. Це можна пояснити введенням в дію нових постанов і розпоряджень органів атестації науково-педагогічних кадрів. Наприклад, введення в дію постанов щодо умов публікації або розсилки видань, умов до видання монографій та інше.

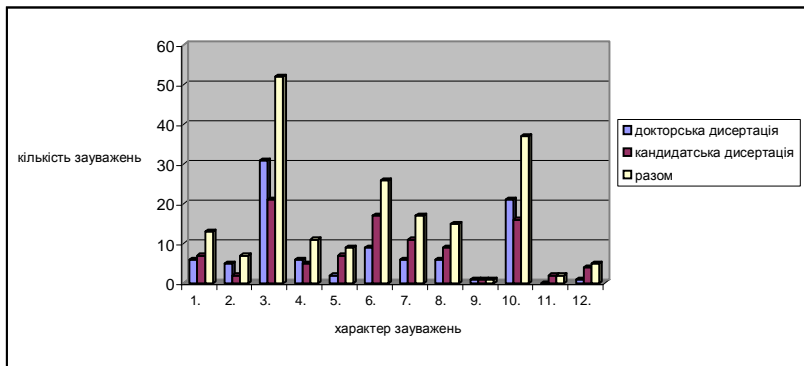

Рис. 3. Зауваження за матеріалами захищених дисертацій 1999-2001рр. [7].

Умовні позначки: 1 - література – огляд; 2 - недбалість, неграмотність; 3 - публікації; 4 – спеціальність; 5 - текстові запозичення; 6 - тема, новизна, мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження; 7 - експеримент, модель, математична статистика; 8 - висновки, результати; 9 – опоненти; 10 - структура, зміст; 11 - первинна документація; 12 – методи.

Висновки. Таким чином, помилки у захищених дисертаціях є своєрідним джерелом і посібником для тих, хто тільки розпочинає наукове дослідження з метою у подальшому захистити дисертацію. Основна причина появи зауважень – кваліфікація учасників підготовки науково-педагогічних кадрів, відсутність дуже вагомих важелів для членів спеціалізованої ради і опонентів ставити на перший план у своїй науковій діяльності роботу з експертизи дисертацій, недосконалість системи обліку і якості праці вчених, недосконалість технології опублікування статей та розповсюдження спеціалізованих фахових видань і наукової інформації, а також низький рівень фінансового і матеріально-технічного забезпечення проведення наукових досліджень.

Робота не вичерпує всіх проблем підготовки і захисту дисертації. Тому у подальшому є сенс розглянути технологію навчання аспірантів та викладання окремих дисциплін.

Література:

1. <http://nette.pisem.net/> (20.08.2006).
2. <http://nich.dgtu.donetsk.ua/asp/sprav.html> (20.08.2006).
3. <http://rmv.polynet.lviv.ua/> (20.08.2006).
4. <http://www.kneu.kiev.ua/journal/index.html.php?setlang=2&pageindex=4&topic=> (20.08.2006).
5. <http://www.vak.org.ua/index.htm> (20.08.2006).
6. <http://www.zstu.zaporizhze.ua/base/Lib/dissert/> (20.08.2006).
7. Диссертация: как избежать ошибок при ее подготовке?: Методические рекомендации. / С.С.Ермаков. - Харьков, 2002. - 36с.
8. Довідник здобувача наукового ступеня: Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань атестації наукових кадрів вищої кваліфікації / За ред. Р.В. Бойка.- 2-е вид., виправлене і допов.- К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000.- 63с.
9. Довідник офіційного опонента: Збірник нормативних документів та інформаційних матеріалів з питань експертизи дисертаційних досліджень / Упорядник Ю.І.Цеков; За ред. Р.В.Бойка.- К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2001.- 64с.
10. Организация и планирование эксперимента: учеб. пособие / Кохановский В.А., Сергеева М.Х.; ДГТУ. – Ростов н/Д, 2003. – 168 с.

Надійшла до редакції 16.01.2007